

OPEN MONUMENTENDAG NIJMEGEN 2020

Wandelroute Bottendaal Een gemengde wijk 1884-1910

**Start: Titus Brandsma Gedachteniskerk,
Keizer Karelplein
Afstand: 2 km**

Geschiedenis

Bottendaal is grotendeels tussen 1884 en 1909 gebouwd. Het noordelijk deel was opgenomen in het uitbreidingsplan van Bert Brouwer. In dit gebied dat begrensd wordt door de Burghardt van den Berghstraat en de Arend Noorduynstraat, verrezen villa's en herenhuizen.

Ten zuiden hiervan lopen de straten overwegend noord-zuid. Hier kwamen woningen voor de middenklasse (St. Stephanusstraat), lagere ambtenaren (Jan van Galenstraat) en geschoolde arbeiders (Piet Heinstraat, Schoolstraat). Hier was ook ruimte voor industrie. Er waren grote fabrieken zoals Dobbelman (zeeproducten), ASW (schroeven, geisers) en Thieme (drukkerij), die een heel stratenblok in beslag namen. Maar er waren ook kleine bedrijfjes op de binnenterreinen.

Bottendaal heeft geen echt hart. De voornaamste straat, de Graafseweg, is een uitvalsweg die de wijk in twee ongelijke delen splitst. De Titus Brandsma Gedachteniskerk ligt aan de rand van de Bottendaal aan het Keizer Karelplein. Een centraal plein ontbreekt, zodat de centrumfunctie is toegevallen aan de Burghardt van den Berghstraat met haar winkels en cafés.

In de jaren zestig was Bottendaal overbevolkt en vervuild. Groen en speelgelegenheid ontbraken, de huizen waren uitgewoond en werden slecht onderhouden. Gezinnen vertrokken, gastarbeiders en studenten namen hun plaats in. Een decennium van buurtacties luidde het herstel in. Hinderlijke bedrijven vertrokken en op hun plaats verrees sociale woningbouw, terwijl de gemeente de renovatie van bestaande huizen subsidieerde. Nu is Bottendaal een levendige wijk met een sterk gemengde bevolking.

Architectuur

Qua architectuur behoort de Graafseweg bij de deftige singelzone. Ook hier vinden we fraaie voorbeelden van neostijlen, eclecticisme, Jugendstil en rationalisme (zie voor uitleg de inleiding van route 2). In het noordelijke deel van de wijk overheerst de neorenaissance, maar dat houdt niet in dat alle huizen onder architectuur zijn gebouwd. Ook aannemers ontwierpen gevels, waarbij ze uit gangbare stijlboeken konden putten. De huizen in het zuidelijke deel van de wijk hebben doorgaans een simpel, soms negentiende eeuwse aandoend ontwerp. Op één uitzondering na: vijftien huisjes in de Jan van Galenstraat die trekken vertonen van de Engelse cottagestijl.

In de meest zuidelijke punt van de wijk – de Semmelinkstraat – staan de oudste flatgebouwen van Nijmegen uit 1947, voorbeelden van de traditionele Delftse school. De sociale woningbouw uit de jaren tachtig is sober en verdient geen schoonheidsprijs.

In het straatbeeld zijn nog diverse herinneringen aan de tijd dat Bottendaal een fabriekswijk was: naast de arbeidershuisjes ook een naam (Thiemepark), een tot appartementen ingericht pakhuis (Turmac aan de Graafseweg), een kunstenaarscentrum (de parapluafabriek), het heringerichte Dobbelmanterrein en enkele schoorstenen.

De route

Start bij de Titus Brandsma Gedachteniskerk, Keizer Karelplein zuidzijde

1. De **Titus Brandsma Gedachteniskerk**, voorheen St. Jozefkerk (1909, B.J. Claase), is een neoromaanse kerk. Afgezien van het gebruik van ronde bogen (vgl. gotiek):

spitsbogen) wordt deze stijl gekenmerkt door zijn compacte bouwvolumes (vgl. gotiek: ijl en opwaarts gericht) en halfcirkelvormige absiden aan de achterzijde (vgl. gotiek: veelhoekig). De torens met hun schilddaken zijn ontleend aan het Rijnlandse romaans (bijvoorbeeld de dom van Speyer). Binnen is het apostelvenster van Jan Toorop uit 1915 de moeite waard.

U loopt door de tuin links langs de kerk – als u omkijkt, ziet u de absiden –, komt op de van Trieststraat, gaat rechtsaf en steekt de Stijn Buysstraat over. U gaat linksaf naar de hoek van de Burghardt van den Berghstraat

2. Het **hoekpand** aan de overkant (1895, H.M. Hendriks) is een schoolvoorbeeld van de Hollandse neorenaissance met zijn drukke speklagen en trapgevels. De gevels aan de Stijn Buysstraat en Burghardt van den Berghstraat zijn vrijwel identiek. Bijzondere markeringen op straathoeken, zoals torentjes, waren voorgeschreven maar werden lang niet altijd toegepast.

U slaat rechtsaf de Burghardt van den Berghstraat in. Bij het eerste kruispunt (let op het veelhoekige torentje met St. Jakobsschelpen) slaat u linksaf, de van Dulckenstraat in

3. We zijn hier buiten het plangebied van Bert Brouwer. De galerie (no. 20) is een voormalige smederij. Aan de overkant stond tot 1976 de '**Draadfabriek**'. Nadat de gemeente het leegstaande gebouw had aangekocht, verrees hier het eerste Nijmeegse nieuwbouwproject op een bedrijfsterrein.

U gaat rechtdoor de Ruyterstraat in en volgt deze (let op: na 30 meter maakt de weg een haakse bocht naar rechts). Na 150 meter passeert u een sporthal aan de linkerkant

In de gevel zijn vier tegeltableaus opgenomen die afkomstig zijn van de in 1903 gebouwde Maertens **Tricotagefabriek** die in 1982 naar Grave is verhuisd.

4. Het volgende pand is een gezondheidscentrum dat gevestigd is in het voormalige **klooster** van de zusters MJM (1906, W.J.H. van der Waarden) die hier een lagere meisjesschool en een huishoudschool leidden. Normaal gesproken stonden klooster en scholen vlakbij de parochiekerk, maar aangezien die in Bottendaal ontbrak kozen de zusters voor deze plaats in het hart van de wijk. Hoewel ze al lang zijn vertrokken, zijn de letters MJM en een ruim honderd jaar oud Mariabeeld nog steeds in de neorenaissancegevel te bewonderen.

U loopt verder en slaat linksaf, de Jan van Galenstraat in. Rechts ziet u na zo'n 30 meter

5. een rijtje pittoreske huizen (nummers 18-46) met afwisselende gevels met veranda's en dakkapellen. Deze **middenstandswoningen** zijn gebouwd door de 'Geldersche Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen' (1904, W.H. Thunnissen) naar het voorbeeld van het tuindorp Margarethenhöhe in Essen. Overdag stonden de arbeiders daar in de hitte van de fabriek, 's avonds genoten ze van het groen.

U keert om en stopt bij de kruising met de Ruyterstraat en de Leemptstraat. Links ziet u een omvangrijk nieuwbouwproject op het terrein van de voormalige Dobbelmanfabriek

6. Het grootste pand is een **appartementencomplex in de stijl van een fabriekshal**. De proporties en de zevenhoekige kap doen denken aan de vroeg twintigste eeuwse AEG-fabriek in Berlijn Moabit, (architect Richard Behrens) een van de hoogtepunten uit de Europese industriële architectuur.

U gaat rechtdoor de Leemptstraat in en volgt deze tot het einde. Het winkelpand tegenover het einde van de straat was oorspronkelijk van

7. **Coöperatieve bakkerij De Toekomst.** Dit is een van de weinige blijken dat de sociaal-democratie voor de Tweede Wereldoorlog ook in Nijmegen steunpunten bezat.

U gaat rechtsaf de Burghardt van den Berghstraat in. Bij het kruispunt slaat u linksaf, de Jan de Wittstraat in

8. Deze straat is met negen meter de smalste uit het stedenbouwkundige plan dat Bert Brouwer in 1878 voor de uitleg van de stad maakte. Ter vergelijking: de Van Schaeck Mathonsingel is acht keer zo breed (72 meter). Hier woonde dan ook niet de elite, maar de kleine middenklasse.

U slaat aan het einde van de straat linksaf de Stijn Buysstraat in, steekt de Graafseweg over en gaat direct linksaf. Aan de overkant ziet u

9. een breed gebouw met vier dakkapellen (no. 31-35). Het is in 1880 gebouwd als een reeks woonhuizen en werd in 1901 ingericht als **Grand Hotel du Soleil**. Hier verbleven uit Nederlandsch-Indië gerepatrieerde planters, die zich in Beek of Hees wilden vestigen, maar zolang hun villa niet gereed was, hier logeerden. Nadat het hotel tijdens de Eerste Wereldoorlog failliet was gegaan, werd het ontdaan van veel van zijn franje. Het gebouw deed daarna eerst dienst als belastingkantoor en vanaf 1973 als kamerverhuurbedrijf. Sinds ongeveer 10 jaar worden de kamers verkocht.

U vervolgt uw weg 50 meter tot aan

10. **Graafseweg 56/58.** Deze twee in 1901 opgeleverde Jugendstilpanden zijn elkaars spiegelbeeld. De tegeltableaus met bloemmotieven, de langgerekte vormen en de segmentbogen boven de ramen van de eerste verdieping zijn kenmerkend voor deze stijl. Let bijvoorbeeld op de hoefijzerbogen boven de voordeuren. Oscar Leeuw heeft zijn in 1905 gebouwde woonhuis en atelier, **Graafseweg 58a/60**, uiteraard zelf getekend. De architect had kort tevoren Jachtslot de Mookerheide ontworpen, een hoogtepunt in de Nederlandse art nouveau architectuur. Nu stapte hij over op het rationalisme à la Berlage: geen pleisterwerk, maar een vlakke baksteengevel, terwijl de vorm voortkomt uit de constructie. Daarom heeft het woongedeelte een zadeldak en wordt het trappenhuis bekroond met een vlakke lijst.

U loopt verder tot aan de straathoek

11. Leeuw had goed gekeken naar het hoekpand **Graafseweg 90** dat Jos. Cuypers in 1900 voor wijnhandelaar Anthony Nolet had ontworpen. Opvallend is het tegeltableau om de hoek van de Arend Noorduynstraat.

U gaat twee keer rechtsaf, de Arend Noorduynstraat en Vondelstraat in

12. De **Vondelstraat** is een korte straat, maar ook de verborgen schatkamer van de negentiende eeuwse schil. Hier staan enkele fraaie ensembles in neorenaissance en Jugendstil. Zie bijvoorbeeld de art nouveau deuren en ramen van **no. 37-41**, het balkon met baldakijn van **no. 47** en de arcades op de eerste verdieping van **no. 69** (1904, H.G. Burgers) met hun ronde bogen en Jugendstil zuiltjes en vensters. Aan de andere kant van de straat is de hoekgevel van no. 4a versierd met twee opgaande zonnen.

U gaat rechtsaf de Van Oldenbarneveltstraat in. Na vijftig meter ziet u aan de overkant

13. de eenvoudige neogotische gevel van het voormalige **klooster** van de Zusters Franciscanessen van de Heilige Familie, gebouwd in 1900-1901. Deze zusters werkten in

de thuiszorg. Het lijkt erop dat het pand Van Oldenbarneveltstraat 17 bij deze gevel aansluit met zijn neogotische balkon en raamversiering op de eerste verdieping.

U steekt de Graafseweg over en wandelt in de Stijn Buysstraat naar de achterkant van de Titus Brandsma Gedachteniskerk (links)

14. Toen de bebouwing van Bottendaal begon hebben de jezuïeten van de Molenstraatkerk architect Nicolaas Molenaar opdracht gegeven hier een hulpkerk te bouwen. Toen de St. Jozefkerk twintig jaar later klaar was, werd dit gebouw de pastorie. Momenteel is hier het Titus Brandsma Memorial in gevestigd.

U gaat naar de voorkant van de kerk. Einde route

Deze route maakt deel uit van een serie van 8 routes door Nijmeegse wijken en is uitgegeven in het kader van Open Monumentendag 2007. In 2020 is het geactualiseerd.

Uitgave: Gemeente Nijmegen, afdeling Stadsontwikkeling, september 2007
Research en tekst: Rob Wolf, Bureau voor Geschiedschrijving en Archiefverzorging
Productie en coördinatie: Maerle Snabel, afdeling Stadsontwikkeling
Bewerking voor Open Monumentendag 2020: Hylke Roodenburg

Plattegrond

